

A sepsiszentgyörgyi textilgyár száz éve

Kovászna megye lakossága számos régi hagyományt őriz. A népi szöttes, varrottas motívumgazdagságával a formakincs mindmáig kiapadhatatlan tárháza. Belőle sarjadt számos művészi érték. Ez a hagyomány az állattenyésztés mellett már a középkorban a len és a kender feldolgozására is épült, s ebből nőtt ki az először 1461-ben oklevélben oppidumként (mezővárosként) említett Sepsiszentgyörgy textilipara. Már a XVII. századi összeírásokban gyakori volt itt a Szabó családnév, ami akkor már jórészt mesterségfordozó is lehetett.

1829-ben 25 szabómester társaságot alapított, és a céhprivilegium elnyeréséért a guberniumhoz folyamodott. Számuk 1837-ben 35-re szaporodott, céhhé alakulhattak, amelybe a takácsmesterek is beálltak. A század második felében azonban kezd kiépülni a vasút, s a Háromszékre is eljutott türingiai, szársországi, csehországi olcsó gyári kelmék sok házból kiszorították az osztovtát. Veszélyben forgott a háziipar, pedig a székely és barcasági csángó szöttemények is megindulhattak volna világhódító útjukra. A kisváros polgársága megsejtette, hogy e termékekben a tőkefelhalmozás új lehetőségei rejtőznek. Ezért megindította a harcot a szövészet felvirágoztatásáért, a háziipar újrachonosításáért.

1876. április 12-én megalakult a Háziipart Háromszéken Terjesztő és Fejlesztő Egyesület, majd május 22-én a Háromszéki Háziipari Egyesület. A *Nemere* című napilap 67. száma arról számol be, hogy a háromszéki származású Zimmermann porosz királyi kereskedelmi tanácsos 12 600 márkát adományozott „azon célra, hogy ebből Háromszék megyében egy fonoda állíttassék fel”. Helyes volt az elgondolás: megoldani a háziiparosok fonaellátását, ami a szöttemények előállításához szükséges munka 65-70%-át takarította volna meg, s termelékenyebbé, versenyképesé tette volna a háziipart.

1877. március 24-én a Háromszéki Háziipari Egyesület választmányának gyűlésén megszületett a döntés, és 75 000 forint értékben 50 forintos részjegyeket bocsátottak ki. Lentermesztési vándortanfolyamokat szerveztek, és kiosztottak négyezer liter rigai lenmagot. Bár az időjárás nem kedvezett, az egyesület átvette a gazdaktól a termést. A természeti csapások okozta pénzihiány azonban meghiúsította a fonoda tervét; a részvényekre nem akadt vevő, emiatt a tőke nem gyűlt össze.

Az egyesület azonban nem hagyta abba tevékenységét. Meghívta Binder Lajos gépészmérnököt, a szövészet szakértőjét és népszerűsítőjét, aki 1877. évi előadásával és azt követő kiállításával fellelkesítette a város lakóit, majd Szászországba utazott, s egy tanműhely megnyitásához szükséges gépeket hozott.

1878 februárjában a Háziipari Egyesület megalapította a megye első tanintézetét, a Szövészeti Tanműhelyt, a később megalakuló gyár magvát. Ez lett a város szenzációja. Naponta 500-600 ember látogatta meg a kétnyüstös és egy Jacquard-géppel, néhány szövősékkal és kártyalyukasztógéppel felszerelt műhelyt. Az első 26 tanítvány asztalterítőket, ágytakarókat, szőnyegeket, rokolyanyagokat, női gyapjúkendőket, férfisalakat, gyapjú- és gyapotvásznaat szőtt, amellyel már szeptember 12-én kiállításon kápráztatták el a város és a megye közönségét. A megrendelések tömegével halmozták el őket. Kiss János, az 1848-beli ágyúgyutacs- és löpörgyár tulajdonosa újabb szövőgépeket állított elő, a meglévőket is gyorsvetelőkké látta el, így már a következő évben sikert arattak az országos kiállításon gyártmányaikkal. A tanműhely is szűknek bizonyult. Megvásárolták a Daczó-féle udvarházat, a régi piaci épületet. Ott már manufaktúra jelleggel, jelentős gép- és szövőszék-állománnyal működtek. Ez volt a mai textilüzem őse.

A kezdeti sikereken felbuzdulva 1879. szeptember 26-án több városi polgár aláírásával felhívást tettek közzé az Első Székely Szövőgyár megalapítása érdekében. A 8000 forintnyi alaptőkével alakult üzem részvénytársasága 1880. május 31-én tartotta meg első közgyűlését. Termékei — a *Nemere* című hetilap sokkal későbbi, október 24-i beszámolója szerint — az asztalterítők, asztalkendők, derékaljak, szé-

kely rokolyának valók a bazár épületének árucarnokában kerültek forgalomba. A húsz méter hosszú szövőterem gépeit az udvaron pöfékelő gőzgép hozta mozgásba. A mindössze húsz munkást foglalkoztató üzem nem tudta kielégíteni a gyorsan növekvő piac igényeit. A kisváros lassan módosodó polgársága elhatározta az alaptőke tizszeres növelését. Száz forintra emelték a részvények értékét, s bevonták a vállalkozásba az addig kívülálló Rajes és Társa céget is. Az így befolyt pénzből vásárolt egyhektáros telken 1892-re felépült az 54 méter hosszú, emeletes gyár-épület, a mai homlokzati modern irodaház őse.

Egy 1896. évi leírás a 42×14 méteres földszinti tereben működő 32 szövőgépről, simítógépről és a többi segédgépekről számolt be. Az emelet hasonló méretű csarnokában 30 Jacquard- és nyüstös gyorsvetélővel felszerelt szövőszék működött. Az akkori körülményekhez képest „nagy üzemben” száz munkás tevékenykedett. Az óriási gyárképmény messziről hirdette, hogy itt egy 30 lóerős géppel, gőzfűtéssel és villanyvilágítással ellátott igazi gyár működik. A konkurrencia azonban hamarosan elért Sepsiszentgyörgyre is. Nem segített az állami megrendelés sem: a vasútnak 35 000 méter kék csikos lenvásznat, az államkincstárnak pedig 40 000 pénzeszákot gyártottak évente. A forgatókéhez igénybe vett államkölcsönt nem tudták kifizetni, s a századvég egy csőd szélén álló, már alig működő üzemet talált itt.

Nehezen nyugodott bele a közvélemény ennek a sokat ígérő kezdeményezésnek a bukásába. Megindult a mentőküzdelem. Egy bécsi nagykereskedő hajlandó volt az üzemet átvenni és beruházásokat eszközölni továbbfejlesztési célra.

1900-ban, Hegedűs miniszter kíséretében történt Klinger Henrik sepsiszentgyörgyi látogatása. Erről a *Székely Nemzet* című hetilap 98. száma számol be. Az új gyártulajdonos vasúti bér- és adómentességet élvezett, előnyös állami megrendeléseket kapott. Klinger 1901. január 1-től évi 7000 koronáért bérbe vette a vállalatot, amely néhány év múlva, 1904. november 15-től „Első Székely Szövőgyár Klinger Henrik” néven működött. A társtulajdonosok (Klinger Ernő és Lemberger Pál) osztoztak a haszonban. Klinger akkor Brnóban két, Pozsonyban egy gyár tulajdonosa volt, gyárakat épített Prágában, Ruszcsukban, Bécsben, Budakalászában, s mint Bécs díszpolgára, a vaskoronarend lovagja és a koronás arany érdemkereszt tulajdonosa részesülhetett abban az állami támogatásban, amelyet a helyi tőkés csoportosulástól megtagadtak. Az államtól Klinger segély címén 35 000 koronát inkasszált évente, a vételár felét. A politikai vezetőkörök a székelység jövője, „kenyéradója” címmel illették, aki itthon akar munkát biztosítani az ezres tömegekben el- és kivándorlók részére. Valójában silány megélhetés volt ez. A képzett szakmunkásokat (németeket, cseheket) jórészt messze földről hozták. A könyörtelen kizsákmányolás miatt a szükséges csekély munkaerőt is az alföldről hozott munkásokkal kellett pótolni. A kormány kötelezte ugyan Klingert, hogy a háromszéki falvakban kiosztott 500 szövőszéken dolgozó háziiparosokat fonállal lássa el, és termékeiket vásárolja fel, de a kifizetett bér igen csekély volt. A nagy sajtópropagandával beharangozott ingyen szövőszékek hamarosan vándorútra keltek, a szövők nem voltak hajlandók minimális bérért a gyár részére dolgozni. Végül 1916-ban összegyűjtötték, s a gyár udvarán máglyán égették el a szövőszékeket.

A számos előnyt biztosító állam támogatása jóvoltából az 1901—1902. évi fonalválságot könnyen átvésztették, s megkezdődött a gyártelep fokozatos fejlesztése, kiépítése. A gyár 1901. évi működéséről beszámoló közgyűlésen hosszú idők óta először már 2000 korona tiszta nyereségről számoltak be. Új gőzkazánt szereltek fel, a fonalat ugyan még Brassóban festették, de kiépítették a házaló kereskedők hálózatát, akik Moldvában, Havasalföldön és Erdélyben terjesztették a Háromszék megye címerét viselő sepsiszentgyörgyi termékeket. Már 1901-ben 43 új szövőszéket helyeztek üzembe, majd 1907-ben egy újabb gazdag társ, Schweiger Miksa hozományából további jelentős építkezés kezdődött: egy 1915 m² kiterjedésű szövőde, alatta 365 m² területű, négy méter mély pinceraktárral. 1911-ben felépült az emeletes igazgatói lak, az üzemi poliklinika mai hajléka. Az első tetővilágítású rész 200 szövőgép elhelyezését tette lehetővé. 1909-ben beindult az első fonalfestőde is, s újabb épületek, irodahelyiségek és raktárak tarkították a még elég szerény gyártelepet, ahol sárban, hóban napi 10—10 és fél órát robotoltak a munkások. Különösen a női és gyermeki munkaerő kizsákmányolása volt szembeszökő.

A gyár munkásai már 1911. április 12—21. között megvívták első, végül is eredménnyel záruló bérharcukat. A tulajdonosok kénytelenek voltak kielégíteni a munkások követeléseit. Az idegen igazgatót leváltották, 5%-kal emelték a munkabért, a 10 órai munkaidőt csökkentették, megszüntették a 14 éven aluli gyermekek alkalmazását, s ingyen munkaruhákat osztottak ki. A sztrájk okozta jövedelemvesztés felét is kénytelen volt a gyár fedezni.

A kapitalizmusra jellemző válságok nem kerültek el a gyártelepet sem. Az 1912—1913-as esztendő után a hadi megrendelések következtében újra fellendült

a termelés. Ez már a háború előszele volt. 1914-ben 431 személyt foglalkoztatott az üzem, és soraikat több mint félezer, a gyárnak bedolgozó háziiparos egészítette ki. De mint már említettem, a kapitalista önzés diktálta nagy szövöszerkezetet — amely csak az angol parasztok földjükről való elkergetésével hasonlítható össze — 1916-ban megszüntette a háziipari szövést, s hozzájárult a vidék elproletarizálódásához.

Az első világháborút újabb fejlődés követte. A gyár termékei csaknem minden közép-európai országban vámentes piacra találtak. 1920-ban már 20 millió lej a vállalat vagyona, ami a következő tiz esztendőben megkétszereződött, s 1937-ig elérte a 70 milliót. Városszerte újabb telkek kerültek Klinger kezére, aki emeletes bérházat, kaszinót épített. Épült a gyártelepen néhány szoba-konyhas munkáslakás is, amelyeket a mögöttük elterülő kertészetről „paradicsomnak” neveztek el.

1929-ben újabb válság jelei mutatkoztak. Április 1-én a kollektív szerződés lejárt. A gyár igazgatósága a gazdasági válságra hivatkozva nem szándékozott meghosszabbítani, s meg akarta vonni a munkásoktól az addigi textiláru- és fajtattást. A dolgozók mindezt nem vették tudomásul, s a gyár történetében már harmadszor szakszervezetet alakítottak. Kelemen Béla bácsi még emlékszik rá, hogy 1929. május 23-án reggel az udvaron várták az igazgatót, majd kimondták a sztrájkot, s megalakították a sztrájkbizottságot. Erről tudósít a *Székely Nép* május 26-i száma, majd a 30-i szám terjedelmes cikket közöl a szövőgyár munkásainak nyomorúságos gazdasági helyzetéről *A Klinger szövőgyár munkásai sztrájkjának háttere* címmel. A felek között a tárgyalások teljesen megszakadtak. Három hétig mezei munka, nótászó, összejövetelek, kirándulások és a politikai öntudatot erősítő közgyűlések töltötték ki a csüggesztő napokat. Végül július 13-án a rendőrfőnök jelentette a főispánnak, hogy a gyár igazgatósága elfogadott 10-20%-os béremelést, s a dolgozók felvették a munkát. Az új kollektív szerződés biztosította a 8 óras munkaidőt, a sztrájkban résztvevők biztonságát, a fizetési szabadságot, ingyen munkaruhát, az előléptetés fokozatait stb. Ez a győzelem a felszabadulás előtti sepsiszentgyörgyi munkásmozgalom legdicsebb eseménye volt.

A válság sújtotta évek nyomora a továbbiakban mind súlyosabban nehezedett a textil munkások vállára. A *Székely Nép* gyakran számol be az elbocsátások s a munkanélküliség nyomán jelentkező nyomorról. A gyártulajdonosok mindent elkövettek, hogy tőkéjük érintetlenül vészelve át a megrázkódást. Az elégedetlenség és elkeseredés újabb és újabb munkakonfliktusokban nyilvánult meg. A brassói munkafelügyelőség sorozatos beavatkozására, hosszas tárgyalásokra volt szükség minden újabb szerződés megkötéséhez. A munkanélküliség, éhínség veszélye mégis arra kényszerítette a dolgozókat 1931-ben, majd 1932-ben is, hogy 10-12%-os bércsökkenést fogadjanak el.

A válságból kilábaló vállalat újabb fejlődésnek indult. 1931-ben már 335 szövőgép működött, új Diesel-motort helyeztek üzembe, átalakították a kazánházat, a fatüzelésről nyersolajfűtésre tértek át. (Később, a háború éveiben nagy gondot okozott az olaj beszerzése, ezért a Diesel-motorokat szívgázmotorokká alakították át, s a kazánok tüzelésére lépcsős szén- és sík farostályokat alkalmaztak.) A gyár a harmincas években öt közép-európai és balkáni országba szállította termékeit.

1934-ben felépült az ország máig is egyetlen viaszos- és könyvkötővászon üzeme, a szövődét új selyemszövő teremmel és előkészítő részleggel toldották meg. 1938 őszén már 6000 őrös fondűzemben pörögtek a csévék. A háború előtti csúcs-termelés éve a textiliparban addig példátlan felvirágzást hozott. Az alaptőke egyetlen évben nem kevesebb, mint 10 millióval növekedett.

Az 1939. március 15-én tartott közgyűlésen új részvénytársaság született, amely folytatta a Klinger Henrik szövőgyár és háziipari betéti társaság tevékenységét, de új részvényeket is bocsátott ki. Az új cégjegyzés Sepsiszentgyörgyi Textilművek Rt. 100 millió lej alaptőkével a külföldi tőkebefektetésének egyik legfontosabb hazai pillére lett. A részvények 71%-a az amerikai Development Corporation Financing Delaware U.S.A., 29%-a a svájci Sontho Glarus tőkeérdekeltség kezébe került... Az új részvénytársaság az egész várost behálózta. 1940-ig a gyár-épületeken kívül még 33 telek és épület került birtokukba.

A háború kitörése után a textilgyárat hadiüzemmé nyilvánították. Katonai parancsnokság alatt dolgozott. Ez a periódus a gyár történetének a legsötétebb szakaszai közé tartozik. Nőtt a kizsákmányolás, pénzbírságokkal és elbocsátásokkal sújtották az üzem dolgozóit. Égető Vilma még emlékszik arra a tiltakozó akcióra, amelyet száz munkásnő elbocsátásának a híre váltott ki. A kommunistaüldözés kegyetlen formát öltött. Meggyilkolták Lázár Mihályt, a város kommunista mozgalomának élharcosát, a gyári munkásmozgalommal fenntartott kapcsolatok ápolóját. A munkások gépfegyverek és szuronyok árnyékában dolgoztak.

Ma már csak az öregek emlékezetében élnek a kizsákmányolás, a mindennapi kenyér bizonytalanságának az emlékei. Volt úgy például, hogy a megfelelő techni-

kai feltételek hiánya ellenére is bevezették a harmadik váltást; elsősorban fiatalokat dolgoztattak a derengő lámpák fényében. Sokszor viszont álltak a gépek, csökök a kereset. Nyugdíj nem volt, öreg korukban a templom előtt kéregettek, vagy még 70-75 évesen is a gyárban lézengtek valami jelentéktelen kiegészítő munka mellett. Néhányan, akik különleges érdemeket szereztek, „kegydíjat“ kaptak, ami ritkán haladta meg a munkabér tizedrészét. Gyakoriak voltak az elbocsátások. 1941-ben gyapothiány miatt 15 napra leállt az egész üzem.

A felszabadulástól 1948. június 11-ig eltelt évek a reformok, forradalmi átalakulások ideje, noha a gyár még a külföldi kapitalisták magántulajdonosa volt.

Az 1945. május 3-i rendelkezés kötelezte a vállalatot, hogy ellássa dolgozóit a legszükségesebb élelmi- és ruházati cikkekkel a háborút követő inflációs időszakban. Az élelmiszerek „fekete“ árusítása, valamint az ajándék címén a mestereknek és tisztviselőknek kiutalt juttatások — amelyekből a munkásokat kizárták — nagy felháborodást váltottak ki a dolgozókból. 1946. január 7-én reggel 9 órakor a textilművek összes helyiségeit elhagyták a munkások, a kaszinó nagytermében gyülekeztek, és közölték követeléseiket az igazgatóval. A brassói munkakamara beavatkozására és hosszas tárgyalásokra volt szükség, mígnem végre megkötötték az új kollektív szerződést. 1947 februárjában ismét leállt az üzem. 400 munkásnőt bocsátottak el. Ez a szakaszosság jellemezte az üzem fejlődését az államosítás napjáig, amely után — ismeretes — a tervszerű szocialista fejlődés máig tartó szakasza következett. Az automata gépsorok, a modern csarnok, a korszerű élet- és munkafeltételek, a dolgozók lendülete, példás fegyelme lehetővé tette azokat a sikereket, amelyekkel kevés vállalat dicsekedhetik. Az ágazat többszörös elüzeme, országos mintavállalat, a Munkaérendrend első fokozatának kétszeri birtokosa. Termékei eljutnak a világ számos országába. 6000 orsós fonóval és 350 szövőszékkel 1246 munkást foglalkoztat. Ma is jórészt gyapotot dolgoznak fel; sok szép damasztanyag, ágyneművászon, ballonanyag, valamint könyvkötő-, viaszos- és cipővászon, csiszolóanyag, sátorlap hagyja el az üzemet. Már 1949-ben megkezdődött a beruházások sorozata, amely az eléggé elavult berendezésű vállalatot modern üzemmé varázsolta. A tervgazdálkodás nyomán megoldódott a vállalat szakosítása. A selyem-, len-, kenderszövő gépeket elszállították. Helyükre gyapotszövő gépek kerültek.

Az első ötéves terv már nagyméretű beruházásokkal kezdődött. A fonalhiány megszüntetésére helyezték a főhangsúlyt. Új fonodák épültek, a régiéket kibővítették. Nemsokára csaknem 10 000 orsó működött. Bővítették a hőerőművet, és megoldották a vízellátást a gyárteleptől 4 km-re épített vízmű és saját vezetékhalózat segítségével. Mihamar 1820-ra nőtt a dolgozók száma, kétszeresére a fonaltermelés és több mint háromszorosára az összermelés.

A második ötéves terv idején felépítették Brassó és Sepsiszentgyörgy között a magasfeszültségű távvezeték, amely megoldotta nemcsak az üzem, de az egész város energiaellátását. A 62 millió lejes beruházás nyomán építőleppé változott a gyártelek. 1957. november 7-én, amikor a gyár fennállásának 75. évét ünnepezték, működni kezdett az új 17 000 orsós, naponta tíz tonna kapacitású, légkondicionáló berendezéssel ellátott fonóüzem. Ezzel az orsók száma közel 27 000-re szaporodott. Az üzem a kétezernél több dolgozót foglalkoztató vállalatok sorába lépett (2187 alkalmazott). 1959-ben helyezték üzembe a fésűsfonót, amely naponta három tonna fonalat állított elő. A lehetőleg finom gyapotszálnak minden grammja 70—100 méter hosszúságú. A napi termelés átlag 120 ezer km volt, ami háromszorosára az Egyenlítő hosszának. Korszerűsítették a berendezést is. Új festőszigereket és cérnázógépeket kaptak. Üzembe helyezték az új hőerőművet, amely méreteivel kiemelkedik a gyártelepet borító 1-2 szintes épületek együtteséből.

A nagyméretű üzembevitést a dolgozók lakás- és életkörülményeit javító intézkedések is követték. 48 munkáscsalád évi 1/6-os kamatú kölcsönrel épített saját házat az államtól kapott telken. A faluról bejött munkásnők részére otthon épült.

A gyár megszakítás nélkül korszerűsödött. A hatvanas években 68 automata szövőgép, új szigerek, keresztcsévéző és gyűrűs fonógépek érkeztek. Az orsók száma már 30 500 fölé emelkedett. Elkészült a szövőde új padozata, s automatizálták a fonoda légkondicionáló, nedvességszabályozó berendezését.

1966—1968 között háromnegyedszáz milliós beruházással korszerű festő, fehérítő, kikészítő részleget emeltek. Új köntöst öltött a régi gyárépület, a készáruosztály és irodaház, s modern termekkel bővült a szövőde is. Korszerű berendezésekkel gazdagodott többek közt a fehérítő, a festőde, a fényező s a kikészítő. Azóta az ország más tájáról érkezik a nyers szövet, hogy a legmagasabb igényeket kielégítő csinnal Sepsiszentgyörgyről induljon a belföldi és külföldi piacok felé. A fonóban a kolozsvári Unirea védjeggyel ellátott modern gyűrűs fonógépek jelentek meg. Ekkor már az 585 szövőgépnek több mint a fele automata volt, s az orsók száma is meghaladta a 36 500-at.

A 90. évforduló (1970) alkalmával már 2500 fölé emelkedett az alkalmazottak létszáma, és számos újítás öregbítette a gyár hírnevét. Megnyerték az első újítási versenyt, és sok milliós megtakarítással járultak hozzá a népgazdaság fejlődéséhez. A következő éveket a munkatechnológia tökéletesítése, korszerűsítése, a munkafeltételek javítása érdekében eszközölt beruházások jellemezték.

1973-ban helyezték üzembe a viaszos- és könyvkötővászson részlegének újjáépített, korszerű gépekkel, szárítókemencékkel berendezett csarnokát. Ez az üzemrészt majdnem 3,5 millió m² terméket állít elő évente. Itt gyártják azokat az anyagokat, amelyekből a díszes könyvek vászonkötése készül.

Két évtizedes szünet után, 1973-ban a vállalat keretében varroda létesült. Napi kapacitása egyelőre 300 lepedő. Ez előzőleg a Június 11 Helyiipari Vállalat egysége volt, a Váncsa Albert kezdeményezte sátorrészleg beindításával országos hírnévre tett szert, s az 1971—1972-ben tartott bukaresti mintavásáron első díjat nyertek sátrai és kempingcikkjei. 1977. szeptember 1-én vált a textilüzem részévé.

Említésre méltó esemény volt a vállalat mintaboltjának megnyitása, amely lehetővé tette, hogy a város lakói is hozzájussanak az itt előállított damasztabroszkokhoz, ágyneművásznakhoz, ballonanyagokhoz. Az üzlet forgalma gyorsan nő.

A népjóléti építmények sorában említésre méltó az új, 200 férőhelyes napközi otthon és a korszerűsített üzemi ebédlőterem átadása.

1973—1975 a kiemelkedő teljesítmények éve. Mindhárom esztendőben elnyerte az iparág élüzeme címet a szocialista munkaverseny első helyeztejként. 1975. március 18-án, majd 1976. április 18-án Nicolae Ceaușescu elvtárs a Nagy Nemzetgyűlés ülészakán személyesen nyújtotta át Hegyi Zoltán gyárigazgatónak a Munkaérdemrend első fokozatát, a vállalat kiváló teljesítményei jutalmául. Az ezzel járó juttatásokból az üzem vezetősége olyan beruházásokat eszközölt, amelyeket a munkások százai élvezhetnek az elkövetkező évtizedek folyamán. 1976-ban már készen állt Sugásfürdőn a vállalat 9 szobás üdülőotthona, ahová a pihenni vágyó dolgozó eljuthat családjával együtt. E vállalkozás sikeréhez a munkások 5000 önkéntes munkaórával járultak hozzá. A következő évben a hetedik árumintavásáron a Noémi puplinnal a legszebb és leghasznosabb termék számára kiírt díjat és diplomát nyerték el.

1975-ben felépült a fógépész osztály és a karbantartó részleg számára a vasöntöde, így ez az üzemrész valóságos pótalkatrész-gyárrá fejlődhetett. Termelését 1970 óta kétszeresére növelte. Régen hetekig álltak a gépek, amikor egy-egy alkatrész meghibásodott, most a gyár műhelyében azonnal elkészítik a szükséges kellékeket. 1977-ben a pótalkatrészek 70%-át helyben állították elő. Nemegyszer új gépeket is gyártottak, amelyek a termelésben hézgapótlónak bizonyultak.

Az államosítás óta eltelt harminc év alatt mintegy 300 milliót ruháztak be, az alaptőke 3,5-szeresére növekedett, a termelés értéke pedig 22-szeresére; a fonaltermelés több mint hatszorosa, a szövőtáru termelése több mint hétszerese az 1949. évinek. A termékek felét több tucat országba exportálják.

A munkások száma ma meghaladja a háromezret. Nőtt a dolgozók jövedelme is, az átlagkereset 2000 lej fölé emelkedett. Javultak a munkafeltételek. Csak balesetmegelőzésre évente több mint fél milliót fordítanak. Szakmai továbbképzésre is milliókat költenek.

A vállalat szakmunkás-képzésében nagy szerepet játszott az ipari líceum és a szakiskola. Innen kerülnek ki a mesterek, segédmesterek is. Az iskola rendelkezésére 550 férőhelyes bentlakás és korszerűen felszerelt szövőüzem áll, ahol 6 óras váltásban dolgoznak a tanulók.

Szabad idejükben a munkások élénk kulturális és sporttevékenységet fejtenek ki. Táncsoportjuk, színjátszó együttesük, ének- és zenekaruk mind komoly részese a város művelődési életének; nemegyszer találjuk őket az országos versenyek díjazottjai között. A vállalat gondoskodik a dolgozók szociális gondjainak megoldásáról is. Bölcsőde, jól felszerelt napközi otthon áll rendelkezésükre. Sok munkást segített a vállalat, hogy állami kölcsönrel családi házat építsen, vagy tömbházba költözzék.

A számos érdemrend, a Szocialista Munka Hőse cím és más kitüntetések bizonyítják, hogy a legfelső vezetés is értékeli az itt elért eredményeket.

A századik évben elérték, hogy az OLTEXTIL védjegyet ország-világ piacain ismerik és becsülik. Hazai és külföldi kiállítások százain arattak elismerést. Csúpan 1977-ben 35 országos és nemzetközi seregszemlén szerepeltek nagy sikerrel, például a genfi Újítási Világkiállításon ezüstérmét, a moszkvai nemzetközi ipari kiállításon diplomát nyertek.

Gazda László

Könyve ürügyén — Kemény János fejedelemről

A régi kiadású könyvek alkotják a nemzeti műkincsek egyik sajátos és gazdag csoportját. E régi könyvek, előírt törzslapjaik kitöltésekor, alapos vizsgálaton esnek át. Ilyenkor nem sejtett meglepetések érhetik a könyv leíróját: történelmi, természeti jelenségeket megörökítő bejegyzésekre, neves emberek kézjegyeire, avagy „csak“ híres nyomdák termékeire, valamint ma is csodálható szép kötésekre bukkan.

A Hargita megyei Székelyszenttamason levő régi könyvek egyike Pázmány Péter Pozsonyban 1636-ban megjelent utolsó és jeles, *A' Romai Anyaszentegyház Szokásából Minden Vasarnapokra Es Egy-nehány Innepekre Rendelt Evangelio-mokról Predikációk*¹ című munkája. Már magának a könyvnek a „felfedezése“ és számbavétele is jelentős. Az eddig ismert magyar nyelvű régi kiadványok számát növeli ugyanis — a környéken másutt is található jó néhány társával egyetemben. Talán nem is ez, hanem sokkal inkább a címlapjának alapján olvasható kézirásos bejegyzés adja értékét: *Kemeny Janos Vramnak, Cardinalis Pazmany*. Azaz a könyv a szerző személyes ajándéka volt.

Kemeny Janos Vramnak, Cardinalis Pazmany

Az ajándékozás indítóokának és idejének „nyomozása“ alkalmat teremt nem annyira Pázmány alakjával, de sokkal inkább a kevésbé közlelő látott Kemény János kimagasló személyével foglalkozni, s rajta keresztül bepillantani a XVII. század közepi Erdély sajátos viszonyaiba.

Pázmány Péter (1570—1637) életrajza, tevékenysége részletesebb ismertetésekben megtalálható. Ezért inkább jelentőségére utalunk. Stílusánál és mondanivalójánál fogva őt tekintjük a magyar barokk irodalom elindítójának. Hitvitázó műveket, prédikációkat, imádságos könyveket írt. Prédikációiban nem a misztikus elem hangsúlyozódik, nem erkölcsi oktatást ad, hanem az észre akar hatni. Ezért ésszerűn szerkeszti, józan hangon adja elő prédikációit. Stílusát világosság, érthetőség, nagyfokú műgond, gazdag szókinccs, népies fordulatok jellemzik. Pázmány volt különben a nevelője a magyar irodalom jeles alakjának, Zrínyi Miklósnak.

1616-ban vezető méltóságba, az esztergomi érseki székebe emelkedett, s politikai tekintetben is jelentős személyiséggé vált. Habsburg-hűségével összefüggően Bethlen Gábor törekvéseivel mindvégig szembeszegült, az ellenállás egyik fő szervezője volt, ezért Bethlen a besztercebányai országgyűlésen örök száműzetését is kimondotta. Pázmány a viszonyokat és a lehetőségeket mégis józanabban mérte föl Esterházy Miklós nádorhoz képest. Élete vége felé kezdte belátni politikai vonalának hibáit; a Habsburg uralkodócsaládhoz fűződő hűségében ingadozás jelentkezett. Míg korábban helyeselte az osztrák uralomnak Erdélyre való kiterjesztését, most arra a belátásra jutott, hogy Erdély többé-kevésbé önálló állami léte biztosítja Magyarországon a Habsburg-túlkapásokkal szembeni ellenállást. Kemény János Pázmányt kora három nagy magyar egyénisége egyikének tekintette.²

Kemény János (1607—1662) 1623-tól Bethlen Gábor fejedelmi udvarában szolgált, és már korán bizalmas jellegű feladatokat kapott. Később a két Rákóczi György tanácsosa és hadvezére lett.

Mivel bennünket közelebről most Kemény János személyisége érdekelt, Pázmány Péterrel való kapcsolatai miatt is, vele hosszasan foglalkozunk. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata szerencsétlen végeztével tatár fogságba került; mint a régi magyar nyelvű emlékirodalom egyik alakja ott írta meg *Önéletírását*; Erdély fejedelmeként halt meg. De azt már igazán kevesen ismerik, hogy a legkétesebb küldetéseket s az ezekkel együtt járó életveszélyt is vállaló jeles diplomata (járt Berlinben, Isztambulban, tárgyalt Bécsben, Krakóban, Bukarestben, Iasi-ban és másutt), három fejedelem (Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György) bizalmas embere, s jó hadvezér is volt. *Önéletírása* nemcsak irodalomtörténeti jelentőségű, hanem korának kiváló történeti kútfője is.³

Bethlen Gábor a bonyolult körülmények között is helyesen ismerte fel a politikai irányzatokat. Különösképp megértette Moldva és Havasalföld gazdasági és politikai jelentőségét Erdélyre nézve. Ezért szerződést kötött a másik két fejedemmel, és e politikáját folytatta is. Uralma minden tekintetben való megszilárdítása után sikerült megnövelnie Erdély tekintélyét nemzetközi politikai sfikon.⁴

Kemény János a nyugati országok felé mind gyakoribb megbízásokat teljesített. Első „küldetése” Bethlen Gábor leánykérő követtségében való részvétele volt. A kapcsolatok szorosabbá fűzése és a törökkel szembeni határozottabb szembeszállás reményében Bethlen Gábor előbb Habsburg-házból származó leányt kért feleségül. A mintegy öt héten keresztül húzódó, de sikertelen bécsújhegyi tárgyalások után, a fejedelem utasításának megfelelően, a brandenburgi választófejedelem Katalin nevű hűgát jegyezték el és hozták haza feleségül.

A következő, 1627—1628. években Kemény János bizalmas utasítással kereste fel Pázmány Pétert. Bethlen Gábor ugyanis Esterházy Miklós nádorral ellenséges viszonyban lévén, a császárt nem merte az ő közvetítésével tájékoztatni a törökökkel folytatott tárgyalásairól. Szívesebben fordult Pázmány Péterhez, noha — mint fennebb láttuk — a vele való kapcsolatai sem voltak a legjobbak. Az említettek intézésével a fejedelem Keményt bízta meg, „noha ifiacska” (20-21 éves) volt még.

1629-ben, Bethlen Gábor elhunytával Kemény János újra Bécsbe indult: szeretett és eszményített fejedelmének halála hírért kellett titokban elvinnie személyesen a császárnak. Kolozsvárott és Nagyváradon akadályoztatva, Kassától kezdve egyedül menve, s Pázmánnyal is tárgyalva Galgóc mellett és Pozsonyban is, indulását követő nyolcadik nap hajnalán kihallgatáson jelentkezett II. Ferdinánd császárnál.

A fejedelem halálát követő első zavarok megszűntével újra a császárhoz küldötték. Ez alkalommal Pázmányon kívül Esterházy Miklós nádorral is tárgyalta. Megbízatásának végeztével hazatérőben Füleken két szerzetes csatlakozott hozzá, és ő mindkettőt a református hitre térítette. A Pázmánnyal való, nem sokkal ezután következő találkozáson az érsek szemére vetette az ügyet. Kemény véleményét közölve, mondottaihoz fűzte: „vajha nagyságodat is megnyerhetném s vihetném Istennek és az hazámnak, bizonyára kész lennék életemet érte kockára vetni.”

Bethlen halála után több fejedelemjelölt versengett egymással. Az 1631-ben Segesvárott tartott fejedelemválasztó gyűlésen Kemény János I. Rákóczi Györgyre szavazott, aki — megválasztása után — a tartós uralmat biztosító elődje politikáját folytatta. Tette ezt annál is inkább, mert uralmát a Porta Matei Basarab havasalföldi uralkodó közbenjárására erősítette meg. Szerződésük révén biztosította az erdélyi fejedelemség határait. Kemény János e tanácskozásokban is jelentős szerepet játszott.⁵

I. Rákóczi György utasítására 1633-ban megint Bécsben járt. Az új fejedelmet jóakarója, Pázmány Péter immár arra bátorította (addigi magatartásával szemben), hogy oltalmazza méltóságát, a Habsburgokkal és a törökkel szemben őrizze meg Erdély szabadságát.

Kemény János szívesen járta a szomszédos országokat is. Látni, tanulni akart. Erre nyílt alkalma 1627 telén, amikor a fejedelem Krakkóba küldötte. Ugyancsak még Bethlen Gábort kérte arra, hogy követtség tagjaként küldjen Törökországba is. Bethlen eleget is tett kérésének, és még 1628-ban, Bécsbe történő első önálló útjáról megtérve az Isztambulba igyekvő küldöttségbe osztotta be. Követjárásra azonban szerencsétlen időt választottak: megérkezésükkor éppen belső hatalmi harcok dúltak. A követtséget vezető Tholdalagi Mihály igyekezett mihamarabb elhagyni a török fővárost.

I. Rákóczi György fejedelem voltának elismerése megfelelő ürügyet teremtett a Porta számára, hogy a már Bethlen Gábor idejében fölemelt (de meg nem kapott) évi adó megfizetését és mindenekelőtt a katonai tekintetben igen jelentős (az ugyancsak már Bethlentől átadni követelt, de kézre szintén nem bocsátott) Borosjenő vára átadását megsürgesse. Az erdélyi csapatok a Lippa mellett felvonuló török haddal szemben a Maros jobb partján táboroztak. A törökök a harcok elkerülése végett folytatandó tárgyalások biztosítására túszoikat kérték.

Fejét mindenki féltvén, Kemény János maga jelentkezett túsznak az udvarhelyszéki Farkas Ferenczel együtt. A Lippán erős őrizet alatt tartott Kemény János igyekezett megszabadulni a török baráti öleletéséből. Sikerült félrevezetnie a török hadak vezérét, s a török túszo visszaadása nélkül a két erdélyi túszt visszatérhetett táborába. Örvendett is Kemény, és „mihelyen sátorából kijüvék, én is alig várom az lippai hídon való általszaladhatásomat”.

Havasalföldön Matei Basarabbal 1628-ban, az Isztambulból történő szerencsés hazatérésekor tárgyalta első ízben.

1637 végén Vasile Lupu, Moldva uralkodója a Porta jóváhagyásával Matei Basarab, Havasalföld vajdája ellen vonult. Matei Basarab az I. Rákóczi Györggyel kötött szövetségre hivatkozva Erdélytől segítséget kért.⁶ A fejedelem a segélyhadak vezetésével Kemény Jánosra bízta meg, aki több ezer főnyi, jobbára háromszéki székelyekből álló seregével a Bodza folyó mentén haladva csatlakozott a havasalföldi hadakhoz. A fejedelem utasításához híven megkísérelte összebékíteni az ellenfeleket. Matei Basarab ugyan nem egyezett bele, de az úgy megiscsak hadakozás nélkül zárult. 1638-ban Vasile Lupu ismét Matei Basarab ellen indult hadaival. Ebben az esetben a Porta megfenyegette I. Rákóczi Györgyöt, ha bele találja avatkozni az ügybe. A megkötött szerződésre hivatkozva Kemény ugyan felajánlotta szolgálatait, de a fejedelem elutasította, Matei Basarabot pedig ígérgetésekkel vezette félre. E csalárdságért Kemény önéletírásában meg is róttá egykori fejedelmét.

I. Rákóczi György még 1638-i északnyugati hadjáratának téli szünetelése idején Keményt Vasile Lupuhoz küldte tárgyalni. Keménynek ugyan nem tetszett ez a megbízás, de a fejedelem hajthatatlansága miatt kénytelen volt elutazni. Vasile Lupu „én hozzám kiváltképpen való szeretetet és bölcselést” mutatott. Tárgyalásaik azonban eredménytelenül végződtek. Tulajdonképpen a Matei Basarabbal 1635-ben megkötött szerződéshez hasonló elgondolások vezették I. Rákóczi Györgyöt e tárgyalások megindítására. Minthogy azonban hűbérúri jogokat igyekezett szerezni a román fejedelemségek fölött, Vasile Lupu moldvai uralkodó pedig hadjáratot tervezett Erdélybe, a kidolgozott szövetségi rendszer nem születhetett meg.⁷

I. Rákóczi György Kemény előbbiekben említett távollétében érkezett francia küldöttséget fogadott. Az érdembeli tárgyalásokat azonban Kemény Jánosra bízta. A tárgyalásokon a franciáknak I. Rákóczi György támogatására vonatkozó javaslatait vitatták meg. A franciák — ígérgetések révén — biztosítani akarták Erdélynek a harmincéves háborúban való további részvételét. Kemény csak nagy nehezen tudott valamire is jutni: „volt sok vesződésem” a francia követtel, írja, „mert igen igen rasvasz practicus [...] vala, és sokakban meg akarja vala az fejedelmet csalni, csak egy szó felett is néha néhány napig elveszekedünk”.

A Habsburgok elrabolta vármegyék elnyomott parasztságának támogatásával I. Rákóczi Györgynek sikerült a császárra kényszerítenie az 1645-ben megkötött linzi békét. Nemzetközi tekintélye révén Rákóczi a harmincéves háborút 1648-ban lezáró veszfáliai békekötésen is jelen volt. E békeszerződés értelmében az európai hatalmak Erdélyt független államnak ismerték el.⁸

1648-ban a megváltozott viszonyokat értékelő Vasile Lupu bizalmas tárgyalások folytatása végett kérte a fejedelemtől Kemény Jánosnak hozzá küldetését. Kemény a fejedelem egészségének fokozatos romlása miatt már számolt I. Rákóczi György halálával is. Ezért igyekezett biztosítani hazatérését. A tárgyalásokon a moldvai uralkodó nem engedélyezte tolmács jelenlétét sem. Kemény ezt írja: „az mint tudtam [románul], magamnak kellett vele beszélnem.” Vasile Lupu felajánlotta, hogy kapcsolatai révén elősegíti Rákóczinak lengyel királlyá választását. Egyúttal megegyeztek abban is, hogy Vasile Lupu Rákóczi Zsigmondhoz adja feleségül Isztambulban levő kisebbik leányát. Mindez azonban tárgyalanná vált I. Rákóczi György halála miatt.

A fejedelmi székben öt követő II. Rákóczi György is eleinte apja politikáját folytatta: az országban a központi hatalom megszilárdítására törekedett, külpolitikai síkon pedig szorosabbra fűzte kapcsolatait mind Constantin Șerban havasalföldi, mind Gheorghe Ștefan moldvai fejedelemmel.

Az említett fejedelmek segítségével II. Rákóczi György 1657-ben hadjáratot indított Lengyelország ellen. Ugyanakkor tárgyalta Bogdán Hmelnyickijjal, Ukrajna hetmanjával. Ilyenképpen akarta megerősíteni a törökellenes arcvonalat és kivonni a három fejedelemséget a Porta fönnhatósága alól. A hadjárat azonban megsemmisítő vereséggel végződött. A fejedelem menekülését biztosító, önmagát feláldozó Kemény János az egykori sereg roncsaival tatár fogságba került. A török szultán mindhárom fejedelmet megfosztotta uralkodói székétől. II. Rákóczi György ennek ellenére 1660-ig folytatta küzdelmét. Végét az 1660. május 22-én a Kolozsvár melletti százfenesi (valójában Magyarlóna és Gyalu között vívott) vesztes csata⁹ jelentette. A súlyosan megsebesült, trónjafosztott uralkodó Nagyváradra menekült, ahol június 6-án halt bele sebébe.¹⁰

Kemény János még tatár fogságban megtette első lépéseit az erdélyi fejedelmi szék elnyerésére. Fogságából visszatérése után majd egy évet időzött III. Mihnea havasalföldi uralkodó tigróvisti udvarában, noha itt részben még Barcsai Akos új fejedelem érdekében tevékenykedett. 1659-ben Erdélybe visszatérve aján-

lotta Barcsainak a III. Mihnéával való szövetség megkötését; útját otllétekor egyengette. Barcsai azonban az eltávolított fejedelemhez (II. Rákóczihoz) küldte alkudások céljából. Zsukon folytatott tárgyalásai eredménytelenül záródtak. Kemény a Szatmár megyei Aranyosmedgyesre vonult vissza.¹¹

II. Rákóczi György halála után Kemény haddal tért vissza Erdélybe, s megütközött Barcsai Ákossal. A rendek 1660. december 24-én Barcsainak megköszönték addigi tevékenységét, és 1661. január 1-ével Keményt választották fejedelemnek. A szultán azonban elutasította. Az ellenszegülő erdélyiek megbüntetésére török sereg hatolt az országba az erdélyi Vaskapun keresztül. Előbb Hátszeg vidékét pusztították, majd a tatár hadak megérkeztével Szászvárost, Szászsebest dúlták.

Kemény nem érezte magát elég erősnek a csata elfogadására, ezért került és halogatta a nyílt összeütközést. Huszt vidékére (Kárpátalja) vonult vissza, a megsegítésére fölvonult osztrák császári seregek pedig Montecuccoli vezetésével téli szállásra húzódtak. 1662. január 3-án Kemény, néhány német csapattól is támogatva, Segesvárig jutott el. Segesvár mellett Szászszőlősnél érte január 23-án a vele szemben fölvonult török had támadása. Az ütközetben a török had győzött, Kemény János pedig életét vesztette.

Joggal fölmerül a kérdés, hogy Pázmány Péter mi célból adományozta könyvét Kemény Jánosnak. Vizsgálódásaink ellenére is kénytelenek vagyunk bevalani: nem tudjuk. Mint láttuk (távoli rokonságukon kívül a közöttük levő jelentős kor- és nézetbeli különbségek ellenére is), szoros kapcsolataik voltak. Kemény nagyra értékelte Pázmányt, kora egyik legnagyobb emberének tartván. De Pázmány is megbecsülte Keményt. Így hát csak találgathatjuk, de, pillanatnyilag, állítani mit sem tudunk: atyafiságból, egyszerű tiszteletből vagy Kemény „térítési kísérletének” visszavágására adományozta-e munkáját? A válaszadáshoz, sok egyéb mellett, ismernünk kellene Kemény János könyvtárát is...

Ugyanígy arra se tudunk felelni, hogy Pázmány személyesen adta-e Kemény János kezébe munkáját, avagy megbízott útján. Valószínűbbnek az utóbbi feltevés látszik, mert a könyv megjelenési évétől (1636) a Pázmány haláláig (1637. március 19.) terjedő időszakban, mint vizsgálódásaink során nyomon követhetjük, Kemény János nem járt Pázmány Péternél.

Azt sem tudjuk megállapítani (a könyvben található tulajdon-bejegyzések nem igazítanak el), hogyan, mikor és miképpen került (éppen) Szenttamásra, jelenlegi őrzőhelyére. Talán a további kutatások eredményre vezetnek majd.

Ferenczi Géza

JEGYZETEK

1. Róm. kat. plébánia. Lelt. szám: 225.
2. *Magyar Irodalmi Lexikon* II. Főszerk. Benedek Marcell. Bp., 1965. 454—457. — *Magyar Életrajzi Lexikon* II. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1969. 378—379. — Szigeti József: *A régi magyar irodalom története*. Buk., 1971. 275—283.
3. *Kemény János önéletírása és válogatott levelei*. Kiadta V. Windisch Éva. Bp., 1959. — Uő.: *Kemény János*. Bp., 1960. — Keménynek szövegünkben olvasható szavait *Kemény János erdélyi fejedelem Önéletírása* (kiadta Szalay László. Pest, 1856) 121., 152., 181., 283., 425., 427. és 477. lapjáról idéztük.
4. *Erdély története* I. Szerk. Miron Constantinescu. Buk., 1964. 205.
5. *I. m.* 207—208.
6. Idegen hadseregben szolgáló szövetséges segélycsapatokról többfelőlről is tudunk. Így pl. ismeretes, hogy Bethlen Gábor hadmozdulatait 1619-ben a cseh, morva, osztrák rendek csapatai mellett jeles haditetteket végrehajtó moldvai és havasalföldi, 1623-ban pedig román csapatok támogatták. (Vö. Kemény *i. m.* 60.; újabban Nagy László: *Magyar hadsereg és hadművészet a harmincéves háborúban*. Bp., 1972. 51., 188. és 753. jegyz. Ez utóbbi Kemény tőlünk előbb említett helyére vonatkozik.) A segítségnyújtást esetünkben a két fejedelem között szerződés írta elő.
7. *Erdély története*, 208.
8. *Uo.*
9. Emlékoszlop utalt az eseményre.
10. *I. m.* 208—209.
11. Persián Kálmán: *Kemény János útja a fejedelemségre*. Erdélyi Múzeum, új f. II., XXIV. köt., 1907. 20—23.